

Le ljubezen je bila enaka na obeh straneh meje

Rapalsko obdobje, čas, ko je bilo slovensko ozemlje razdeljeno z vsiljeno mejo, Primorska pa odrezana od Slovenije, je (pre)malo znan del naše zgodovine. Zunaj ustaljenih **planinskih poti** jo lahko raziščemo s planinsko-zgodovinskim vodnikom Meja na razvodnici

Zvezdana Bercko

Čakaj, a ni to ...? Tik pod sedlom Vrh Bače ob pohodniški poti Juliana, ki se na tem delu iz Bohinjske strani prevesi v Selško dolino, v gostem rastju zagledam steber pravilnih oblik. Vkllesana letnica 1920, črki J in I ...? Seveda je! Glavni mejnik rapalske meje. Pa tudi jaz tega ne bi vedela, če ne bi malo prej v roke dobila zanimivega planinsko-zgodovinskega vodnika Meja na razvodnici avtorja Dušana Škodiča, ki nas ponese v čase, ko je bilo slovensko ozemlje razdeljeno z vsiljeno mejo, Primorska pa odrezana od Slovenije. Rapalska meja je v skladu z mirovno pogodbo, ki sta jo 12. novembra 1920 v Rapallu pri Genovi podpisali Kraljevina SHS in Kraljevina Italija, določila mejo med državama.

"Generacije, ki smo se zgodovino učile v časih SFRJ, o rapalski meji nismo vedele veliko. Tudi še vsaj desetletje v samostojni Sloveniji zanjo ni bilo zanimanja," mi potrdi Dušan Škodič, ko me popelje na pravo študijsko turo v zaledje nekdanje meje na območju med Logatcem, Ajdovščino in Idrijo, enem od "mehkih trehuhov" meje, ki jo je Italija zaščitila z gosto posejanimi utrdami in bunkerji. "Glavna misel, ki me je vodila ob pisanju vodnika, je bila prav ohranitev spomina na ta premalo znan, čeprav ne tako oddaljen del naše zgodovine," razlaga avtor.

Raziskovanje 210 kilometrov dolge meje

V vodniku, ki je nastal kot projekt Zgodovinskega društva Rapalska meja v sodelovanju s Planinsko založbo in **Planinsko zvezo Slovenije**, so

natančno opisane lokacije in značilnosti vseh 61 glavnih mejnikov, ki so oziroma so bili na ozemlju današnje Republike Slovenije. "Vendar ti betonski stebrički, čeprav so stari več kot sto let, nimajo posebne zgodovinske ali arheološke vrednosti," pojasnjuje Škodič. Lahko jih sicer iščemo po koordinatah na podoben način kot v priljubljeni igri Geocaching iščemo zaklade, a vodnik je napisal z drugim namenom. "Smisel hoje po teh opisih je predvsem v spoznavanju krajev in gora, ki so nam bili doslej neznani ali pa jih bomo z novimi spoznanji in prebranimi zgodbami doživeli drugače kot prej. Raziskovanje 210 kilometrov dolge rapalske meje lahko spremenimo v niz planinskih izletov, ki nas bodo največkrat pripeljali zunaj ustaljenih **planinskih poti**."

Rapalsko obdobje je pomemben del naše planinske zgodovine. Ker je meja potekala po razvodnici med Jadranskim in Črnim morjem, lahko govorimo o pravi gorski meji, ki je povezala najvišje vrhove Julijskih Alp preko tolminsko-bohinjskih gora, Cerkljanskega hribovja in notranjskih gozdov vse do Kvarnerskega zaliva. Da res lahko govorimo o gorski meji, kaže povprečna nadmorska višina vseh 61 glavnih mejnikov, ki je več kot 1300 metrov. Še najnižji, tisti na Planinskem polju, leži 447 metrov visoko, je zapisano v vodniku.

RAPALSKA MEJA

Rapalska meja je (če nekoliko poenostavimo) tekla od Peči nad Ratečami, se na drugi strani Zgornjesavske doline vzpela preko Ponc na Jalovec, prečila Vršič in nadaljevala mimo Prisojnika proti Luknji na vrh Triglava. Mejni spor zaradi Triglava so rešili šele leta 1924, ko so glavni mejnik št. 10 postavili 2,55 metra od **Aljažvega stolpa**, ki je tako skupaj z vrhom simbolično ostal na strani Kraljevine SHS. Meja pa je šla preko Prehodavcev na greben Lepega Špičja ter čez Kal in Lanževico na Bogatinsko sedlo in po grebenu Bohinjsko-Tolminskih gora proti Soriški planini, nato preko Petrovega Brda in današnjega smučišča Cerkno. V osrednjem delu se je meja spustila proti Hotedrščici in do Kalc nad Logatcem, prečkala je cesto v Planini in se nadaljevala ob Planinskem polju na Veliki Javornik. V južnem delu je potekala čez gozdni greben Javornikov in prostrano, nenaseljeno območje Snežnika. Vrh Snežnika je ostal na italijanski strani, rapalska meja pa se je južno od Gomanc usmerila proti Reki.

Rapalski mejniki

Z Dušanom Škodičem stojiva pri glavnem mejniku številka 46, ki se skriva v gozdičku nad cesto med Kalcami in Podkrajem, nedaleč od Logatca. Na dobro ohranjenem betonskem stebričku so vidne vse značilnosti mejnikov rapalske meje. Visoki en meter, s stranicami 40 krat 40 centimetrov (le tromejnik na vrhu Peči je imel obliko valja) in težki okoli 500 kilogramov. Vsi so označeni z zaporedno številko in vklesanima označbama I za Italijo in na drugi strani SHS, kar so po preimenovanju države v Kraljevino Jugoslavijo popravili v J. Vsi mejniki imajo tudi vklesano letnico uveljavitve meje, to je 1920. Na rapalski meji je bilo postavljenih 69 glavnih mejnikov, od tega

61 na ozemlju Slovenije. Od glavnih mejnikov jih na prvotnem mestu stoji še približno tretjina, druga tretjina jih je delno uničenih ali prevrnjeni ležijo v okolici, tretjina mejnikov pa je bila povsem uničena ali odstranjena.

Škodič opozori še na dve črti, kot sta bili vrezani na vrh vsakega mejnika in sta kazali proti sosednjima vmesnima mejnikoma na levi in desni strani, dodatna rdeča črta pa je kazala proti geografskemu severu. Med dvema glavnima mejnikoma so bili namreč na vidni razdalji postavljeni manjši vmesni mejniki, skupaj jih je bilo kar 4508, ki so podrobno določali potek meje. Posebni mejniki so označevali mejne prehode in mesta, kjer je meja prečkala pomembnejše ceste. Ulivali so jih kar na terenu iz betona, ojačanega z armaturnim železjem. Postavitve in ulivanje mejnikov sta si obe strani razdelili, Italijani so za to delo uporabili zgolj svoje vojake, jugoslovanska stran pa je za pomoč pri postavljanju mejnikov najemala tudi domače prebivalstvo.

Na poti do mejnika sva se spodaj na cesti peljala skozi nekdanji mejni prehod. Na cesti med Kalcami in Podkrajem se še vedno vidi, kje je bil mejni prehod prve kategorije, saj na koncu škarpe nad cesto stoji mejnik, pri katerem je meja prečkala cesto. Meja ni prekinila le cest, razdelila je kraje, vasi, včasih dobesedno hiše in dvorišča. Za mejo so zrasle železobetonske utrdbe, tja so bili nameščeni tisoči italijanskih vojakov. Dušan Škadič mi pokaže več utrdb in bunkerjev, ki jih zaradi maskirnega načina gradnje sploh ne opazimo, čeprav stojijo tik ob cesti.

Nekoliko odmaknjena s ceste proti Hrušici je lepo ohranjena Casermeta De Cesaris, nekdanja vojašnica pravokotne oblike s pripadajočimi objekti, skrita za visokim obzidjem. Notranjost je bila oplenjena, a na zidovih je še prepoznavna freska orla, ki varuje mejni kamen 47. Tudi okoliški hribi so posejani z bunkerji in opazovalnicami.

Alpski zid in Rupnikova linija

Po rapalski mejni črti ni vezne planinske poti in je zaradi težavnega terena tudi nikoli ne bo. "Težavnost dostopov do glavnih mejnikov, ki jih opisujem, je v razponu od zelo lahkih do zelo zahtevnih v visokogorju. Proti jugu

težavnost povečujejo predvsem brezpotja sredi prostranih gozdov, zato pa lahko obiščemo kakšnega slovenskega tisočaka, na katerega sicer nikoli ne bi stopili, saj nanj ne vodi nobena pot. V tem delu je nujna uporaba navigacije, planinski izleti pa zaradi tega dobijo pridih pustolovščine, ki sem jo ob pisanju tega planinsko-zgodovinskega vodnika doživljal tudi sam," pravi avtor Meje na razvodnici.

Predvsem pa je cilj hoje ob mejnikih spoznati rapalsko mejo, ki je skoraj čez noč odrezala tretjino slovenskega narodnega ozemlja, in njene posledice za ljudi - primorski rojaki so bili podvrženi intenzivni asimilaciji -, pa tudi ločiti materialno dediščino z obeh strani meje v dolinah in gorah, saj je bilo na vsaki strani vse drugače. Kot Dušan Škodič v vodniku izčrpno pojasni, je Italija ob meji zgradila Alpski zid, sistem utrd, vojašnic, skladišč, letališč, opazovalnic in za kraško območje zelo pomembnih zbiralnikov vode. Ostanke Alpskega zidu in spremljajoče infrastrukture je veliko.

Na jugoslovanski strani pa so gradili tako imenovano Rupnikovo linijo, ki je ime dobila po generalu slovenskega rodu Leonu Rupniku, načelniku štaba za utrjevanje med letoma 1938 in 1941. Alpski zid in Rupnikova linija nista bili postavljeni neposredno na meji, ampak nekaj kilometrov vsaksebi, da je ostala med linijo in mejno črto dolina, ki bi prinašala strateško prednost v primeru napada, ki pa se nikoli ni zgodil. Ob rapalski meji sta obe strani gradili tudi omrežje cest in drugih spremljajočih objektov, pri čemer je bila bolj aktivna Italija, zato je danes večina materialnih ostankov rapalske zapuščine italijanskega izvora.

Italijani so med drugim leta 1938 zgradili cesto na 2088 metrov visoko Mangartsko sedlo, ki je danes naša najvišja cesta. Zapustili so tudi številne mulatjere, dokaj udobne in široke poti, po katerih so visoko v gore tovorili material in opremo, danes pa te poti planincem omogočajo relativno lahek dostop tudi v visokogorje.

Zahodna meja ni tako samoumevna

Na jugoslovanski strani pa iz obdobja rapalske meje izvirata naši prvi ferati, zavarovani plezalni poti. Že v dvajse-

tih letih je znani gorski vodnik Hanza Vetelj iz Trente naredil (danes po njem imenovani) poti na Prisojnik in Malo Mojstrovko, tako da sta bila oba vrhova dosegljiva samo po jugoslovanskem ozemlju, brez prečkanja meje na Vršiču.

Nekateri vojaški objekti so bili po drugi svetovni vojni preurejeni v planinske kočice, denimo dom Zorka Jelinčiča na Črni prsti, dom na Poreznu, kočica ob izviru Soče, dom Klementa Juga v Lepeni in kočica na planini Razor.

Življenje pa je kljub vsiljeni meji teklo naprej. Na obeh straneh. "Edino, kar je bilo enako na obeh straneh meje, so bili ljudje enega naroda in njihove zgodbe o trdem življenju, nevarnem tihotapstvu ter seveda ljubezni, ki je usodno oplazila marsikatero fanta in dekle v krajih, čez noč razdeljenih zaradi državne meje," pravi Dušan Škodič in še meni, da se Slovenci ne zavedamo dovolj, da naša današnja zahodna meja ni tako samoumevna, kot se zdi. "Če bi leta 1945 Primorsko in Trst osvobodili zavezniki, bi bila ta meja brez vsakega dvoma še danes za Logatcem in do leta 1990 bi se po kavbojke vozili v Postojno. Samo zaradi slabe vesti nam Primorske in Notranjske nihče ne bi vrnil. Tudi Južne Tirolske, ki je bila prav tako predmet rapalske pogodbe, Italija v sto letih ni vrnila Avstriji."

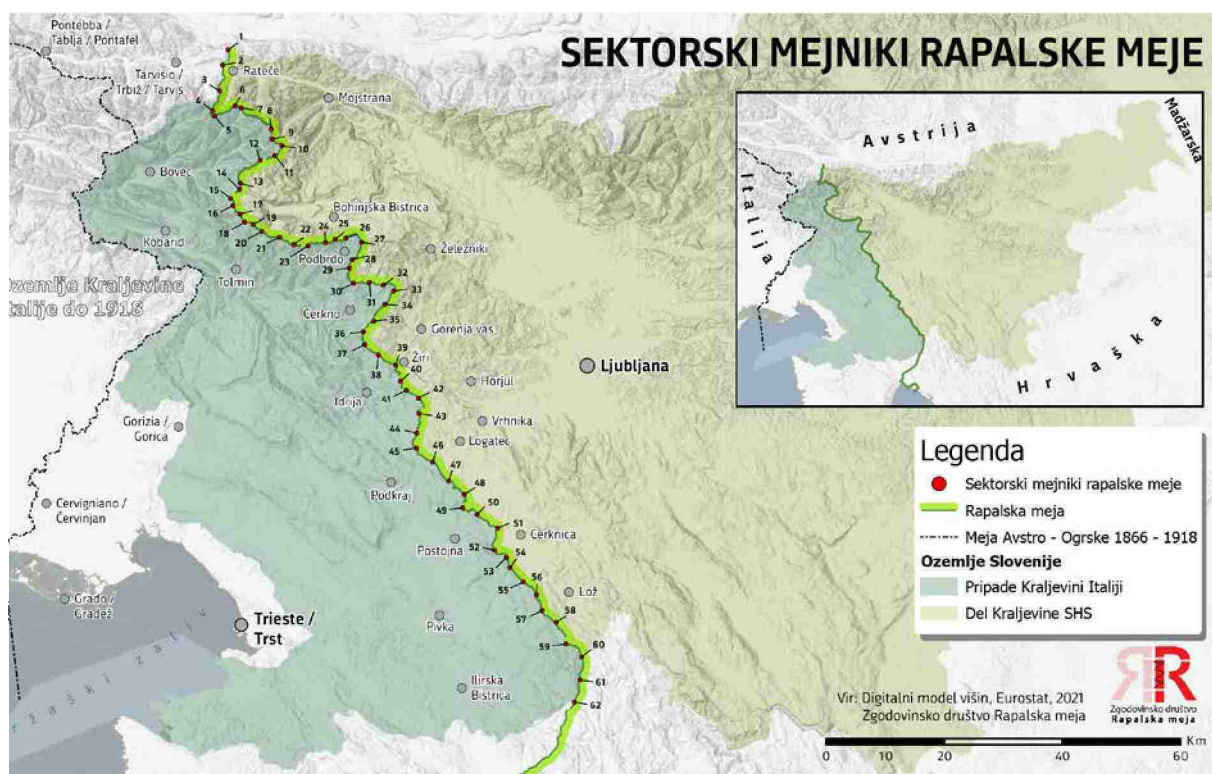
Meja je razdelila kraje včasih dobesedno hiše in dvorišča

Kupola bunkerja ob utrdbi

Grize tehta 16 ton.

Foto: Zvezdana Bercko

Dušan Škodič z vodnikom
Meja na razvodnici ohranja
spomin na rapalsko mejo.

Foto: Zvezdana Bercko

**Na škarpi nad cesto stoji mejnik
nekdanjega mejnega prehoda
v Kalcah pri Logatcu.**

Foto: Grega Žorž

Mimo mejnika št. 26 pod Vrhom Bače poteka pohodniška pot Juliana. Foto: Zvezdana Bercko

Italijanske utrdbe in bunkerji ob rapalski meji so bili spretno vgrajeni v okolje, tako da so skoraj neopazni. Foto: Zvezdana Bercko